

УДК 101

Зоя СТЕЖКО

к.філос.н, доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного
технічного університету

СПІВВІДНОШЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ТА ІРРАЦІОНАЛЬНОГО У ЗДОРОВОМУ ГЛУЗДІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Актуальність поставленої проблеми – проблеми «здорового глузду» (common sense) – та способів її розв’язання не піддається плину часу. А між тим її розв’язання суттєво б покращило життя суспільства на усіх рівнях – передусім за рахунок включення понять «компроміс» та «толерантність» як обов’язкових складових повсякденного (і не тільки) аналізу поточних проблем. Адже інших шляхів оптимізації суспільного устрою людство наразі не придумало.

Така постановка питання для абсолютної більшості людей може бути незрозумілою, адже наявність здорового глузду є синонімом психічної адекватності. І це так, але... Детальніше:

Насамперед наведемо декілька типових прикладів «улюблених» і тільки тому вірних оцінок ситуацій повсякдення. Практично завжди нас переконує: 1) експресивна фраза – «Я абсолютно впевнений!!!»; 2) «більшість людей міркує саме так, а тому це вірно»; 3) «а ось був такий факт (епізод, подія), значить, істина неспростовна»; 4) «адже так стверджують відомі, а значить розумні люди – вчені, артисти, духовники, політики тощо» – вони бачать глибше, знають більше, а отже помилятися не можуть – тому треба вірити в істинність їх тверджень.

Подібних прикладів можна навести безліч, тому що такий алгоритм міркування є спільним для повсякдення, він властивий практично кожному із нас. Але міркуємо далі – якби він був вірним, гармонізація життя суспільства та його оптимізація були б гарантованими, хіба що з незначними тимчасовими відхиленнями. Але ж насправді це не так.

Розібратися у цьому «когнітивному дисонансі» може лише філософія, адже «it (філософія – автор) thinks from beings hack to beings with a glance in passing toward being» («вона мислить від суцього до суцього з побіжним поглядом на буття» (переклад наш – З.С.)) [1, с. 252]. Назовні філософія обернена лише методологічною стороною. І в цьому твердженні М. Гайдеггера ми уже бачимо головну методологічну установку: лише філософія мислить від суцього, а саме суще є «спільним раціональним знаменником» у розумінні та поясненні розмаїття явищ соціальної дійсності. Тож напрашується висновок: компроміс та толерантність є можливими лише там, де в аналізі будь-чого люди роблять акцент на спільності позицій.

У філософських працях дана проблема – проблема формування концептуальної структура сенсорного розмаїття повсякденного аналізу соціальної дійсності – досліджується достатньо. Зокрема, «disagreements in solving problems of «conceptual content of perception’ are explored» (*«досліджуються розбіжності у вирішенні проблем «понятійного змісту сприйняття» (переклад наш – З.С.)*) [2, с. 88]. Акцент на розбіжностях є вірним, позаяк різні філософські течії пропонують і різні підходи до розв’язання проблеми адекватності здорового глузду. Тож ми додатково підкреслимо, що у своїх оцінках та висновках будемо спиратися на методологічні установки саме раціональної філософії. Причини обмеженості здорового глузду, його поверхневості ми розглядали у статті «Problems and Prospects for the Formation of a General Methodology of Knowledge. Philosophical Reflections»: «...the common sense acts analytically – relying mainly on the method of induction, the common sense describes visibility, copies and dismembers; it is incapable to synthesis. The search for a paradigmatic social or humanitarian discipline, ‘unity in rules’, is also utopian – after all, this task does not belong to the common sense but to philosophical mind» [3, с. 200]. (*«...здоровий глузд діє аналітично – спираючись переважно на метод індукції, здоровий глузд описує видимість, копіює і розчленовує; він не здатний до синтезу. Пошуки парадигмальної соціальної чи гуманітарної дисципліни, «єдності в правилах» теж утопічні – адже це завдання не для здорового глузду, а для філософського розуму» (переклад наш – З.С.)*).

Сучасне методологічне розуміння раціональності визнає такі основні регулюючі принципи: критичність, врахування загального контексту (зв’язків, умов тощо) будь-якої конкретної ситуації, діалогізм, єдність раціональних та ірраціональних форм пізнання – при пріоритетній ролі розуму.

Далі розглянемо, як співвідносяться індивідуальне та конкретне сприйняття фактів з абстрактними та загальними концепціями філософії. Раціональна філософія стверджує – реального, самодостатнього, об’єктивного, достовірного факту не існує в принципі. Факт завжди подається у контексті, тобто у рамках світоглядного, теоретичного, лінгвістичного та експресивного тлумачення (а в рамках здорового глузду – у контексті різнорідних, наївних, суб’єктивних трактовок). В основі такої подачі завжди лежить особистий (груповий) інтерес, суб’єктивна впевненість, а не об’єктивна істина. Про його вторинність, упередженість свідчить і фіксація у різних мовних формах, і те, що один і той же факт неминуче супроводжується різними – аж до протилежних – змістовими тлумаченнями. Декілька фактів суттєво ситуацію з істинністю також змінити не можуть, якщо вони подаються як проста сукупність, тобто не є включеними в систему, в струнку теорію.

Але – що робити, якщо повсякденним фактом аргументує свою позицію вчений чи відомий артист? Відповідь проста – глибинно він розуміє лише власну професійну сферу, тож дослухатися до його суджень там, звичайно, варто – але поза межами своєї професійної компетентності він

керується здоровим глуздом, як і всі ми.

Аргументи типу «я абсолютно впевнений!!!» чи «більшість людей думає саме так – тому це є істина» лежать у площині пояснень психології. Вроджена риса людини, яку психологія називає «економія або лінощі мислення», у поєднанні з особистим інтересом та постійним пошуком поверхневих, простих рішень задля підвищення власної комфортності (див. «піраміду Маслоу») штовхає пересічну людину до віри в «аргументи» саме такого стилю.

Висновок. Усе вищесказане не передбачає абсолютної правоти, однозначності даного філософського підходу. Інакше раціональна філософія повторить помилку здорового глузду абсолютизувати улюблену позицію, а потім нею категорично пояснювати загальну картину дійсності. Саме тому важливим є принцип діалогічності у пошуках істини, врахування ірраціональних, емоційних моментів на шляху пізнання – але як допоміжних, десь часткових та перехідних (недавно маємо появу нового поняття «емоційний інтелект») – при кінцевому пріоритеті ratio.

Повне подолання недоліків здорового глузду є неможливим, але реальним (в рамках можливого) є створення нового дискурсу соціальної інженерії (раніше говорили – виховання), а саме дискурсу формування суспільства вищої генерації – толерантного та масово готового до компромісів. Це є комплексним завданням для усіх соціально-гуманітарних наук, і при підтримці політичної еліти воно має певні шанси на реалізацію.

Джерела і література

1. Heidegger M. Letter on Humanism. Trans. F. A. Capuzzi. London: Routledge, 1978.
2. Kozak P. «The Many Faces of Conceptualism». *Diametros* 57. 2018. p. 88–100. Available at: <https://doi.org/10.13153/diam.1237>
3. Stezhko Z., Shalimova N. Problems and Prospects for the Formation of a General Methodology of Knowledge. Philosophical Reflections. *Filosofja. Sociologija*. Т. 33. 2022. Nr. 3. P. 197–205. URL: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.v33i3.4765>